

Karen Skovbjerg

Frigørelsens grænser

En analyse af Thit Jensens roman Ørkenvandring

»Og når vi taler specielt om kvinderne og deres problemer så er det fordi, der i dette samfund er en hel række mekanismer, som tilskynder os kvinder til passivitet, resignation og uforklarlige »luner«. For os der lige fra barndommen er blevet opdraget til at VÆRE kærlighed, hengivenhed og harmoni, har det været nødvendigt at LÆRE at slås. Vi mener ikke at vi kun er her på jorden for at tage os af børn og hjem, men at fagforeningslivet og det politiske liv også er vores sag«. Monique, Arbejdskampen på urfabrikken LIP, Kvinder nr.2.

Monique arbejder på urfabrikken LIP i Frankrig i 1975. Arbejdet er en nødvendig del af hendes liv og har altid været det. Alligevel konfronteres hun under en arbejdskamp med det paradoks, at hendes væsen ikke er i samklang med de krav, der stilles til hende på arbejdspladsen. Lønarbejdet og det dermed forbundne politiske arbejde kræver nogen egenskaber, hun som voksen må kæmpe for at tilegne sig. Hun mærker, hvordan den overordnede samfundsmæssige arbejdsdeling mellem kønnene har sat sit aftryk i hende. Derfor er det nødvendigt, at hun gør op med internaliserede normer i det omfang hun vil være politisk bevidst arbejder. Og det er mere omsiggribende end at organisere sig, det griber ind i parforholdet og dybt i hende selv. Mange kvinder i 70'erne står som Monique i den situation og med de problemer læreprocessen, resocialisationen giver. Det drejer sig om at destruere gamle værdier og opstille nye, men det handler også om at forstå sig selv som individ med en historie fælles med mange andre. Her kan en fortrolighed med fortiden være til nytte og gøre øjeblikket mere begribeligt. At vide hvilke værdier kvinder før os gjorde op med og hvilke de formede for os, giver en indsigt der kan være med til at præcisere sigtepunktet.

Thit Jensen og kvindesagen

Thit Jensen (1876-1957), dyrlægedatter fra Farsø, skrev sine samtidige kvindebøger ud fra bevidstheden om de »Evide« vilkår, kvinder har delt prisgivet biologien og underkastet den enkelte ægtemand:

»De Tilfælde af kvindefordreelse jeg saa i mine Opvækstaar gjorde, at jeg satte mig paa de »svages« Side. Og de svage var Kvinden som Kvinde. Hun var i Sandhed det svage Køn. For hun var ude af stand til at beskytte sig selv mod misbrug, hun var i alle Livets Tilfælde afhængig af en anden, en Mand, hans Forgødtbefindende var hendes uafvendelige Lod. Penge var hans, Hus og Hjem var hans, hvad hun personligt arvede var hans, hvad hun personligt tjente var hans«. Thit Jensen, erindringsbogen *Hvorfra?-Hvorhen?*, 98.

Fra hun som ung husassistent debuterede med romanen *To Søstre* 1903 og frem mod midten af forfatterskabet skrev hun op imod den kvindeundertrykkelse, hun så. *Martyrium* 1905 og *Ørkenvandring* 1907 kaldte hun samfundsromaner. De beskrev en bestemt kvindegruppes situation, og det var meningen, at de skulle bruges af de samme kvinder til at ændre denne situation. Det var brugslitteratur, der skulle agiteres, oplyses og bevæges, og det satte sig spor i det æstetiske udtryk. *Ørkenvandring* er ikke nogen homogen bog. Den stritter af modsætninger genreblandinger og stilbrud. Formidlingen af aktuelle kvindeerfaringer veksler med prologens skæbnebestemte forløb og tørre juridiske foredrag, æstetiske brud der udtrykker de ideologiske modsætninger svingende fra det reaktionært fastlåsende til det progressive oprør.

Romanen handler om at erobre sin historie og få selvbestemmelse over sine livsbetingelser, og den formidler en viden om samfunds- og retsforhold, der understreges som en forudsætning herfor. Som sådan har den en kontant og bevidstgørende funktion, hvad Anna Brosbøll fra Dansk Kvindesamfund også kunne se. Hun skriver i sin anmeldelse:

». . . I denne Bog kæmpes der for en Sag, for det samme Kvinderne Verden over nu slutter sig sammen om: en gennemgribende forandring af Kvindernes Kaar. Forfatteren har koncentreret sit Arbejde om et Spørgsmaal - som bærer hundrede andre i sit Skød - det nuværende Ægteskab, ikke blot som det gennemsnitlig leves, men særlig som det efter de Love vi nøjes med at have, kan forme sig til Ulykke for Kvinderne.

. . . Ideer hengemmes ofte i Afhandlinger, og end ikke Rigsdagsartikler eller Avisartikler naar helt ud til det brede Lag, som Kvindernes store endnu saa uoplyste Masse danner. Men naar Ideerne iklæder sig Digtingens Skikkelse, saa spredes de Landet over, saa gaar de ind i de unge Pigers Værelser, i Hjemmenes Dagligstuer, de naar Arbejdersken og Luxuskvinden og saar hurtigt voksende Sæd. Det er dette, Kvindesagen skylder Thit Jensens bøger - »Martyrium« og »Ørkenvandring« - Tak for.

Vi hilser i hende en kvinde, der vil, og kan bruge sin Pen som et Vaaben i vor Kamp«. Kvinden og Samfundet nr.9, 23. Aarg. 15.05.1907.

Anna Brosbøll læser romanen ind i en borgerlig offentlighedssammenhæng, og her er det afgørende, at den kan formidle viden og argumenter til så bredt et publikum som muligt. Det drejer sig ikke om et æstetisk forhold mellem ind-

hold og form, men om litteraturens brugsværdi i forhold til DK's politiske kamp. Thit Jensen havde selv blik for problemerne i den offentlige debat om kvindens stilling og skriver i samme blad:

»Det er sagt saa ofte, at Loven ikke er retfærdig, det er snart saa fortærsket at Ingen gider høre det mere. Kun i det Øjeblik man støder paa de rene skrigende Eksempler, da løftes forstaaelsen et mægtigt stykke i Vejret, for da er det Livet selv som prædiker. Det som bør dø, Kvinden og Samfundet nr.6, 23. Aarg. 30.03.07.

I forhold til det problem at folk kan blive trætte af debatter, immune overfor problemer der reelt berører dem, kan litteraturen have sin styrke i det omfang den ikke taler som et manifest, men handler om mennesker, deres kriser og konflikter. Det var sådan Thit Jensen ville bruge litteraturen, som løftestang for en bevidsthedsændring. Alligevel (eller måske derfor?) gav hun sine kritikere ret angående misforholdet mellem det sociale engagement og det æstetiske udtryk i *Ørkenvandring*. Herefter udskilte hun den direkte agitation fra romanerne og blev fra 1909 på opfordring af Helene Berg DK rejsende i kvindesag. Hendes foredrag og avisindlæg er utallige og spænder over de samme punkter i kvindesituationen, som diskuteres i *Ørkenvandring*: uddannelse, retsstilling, ægteskab, moderskab og børnebegrænsning - og udtrykker den samme modsætning: krav om uddannelse og ligeret på den ene side og bindingen af kvinden til familien på den anden. Men modsat forfatterskabet giver de korte indlæg og oplæg ikke mulighed for at udfolde disse modsætninger. Derfor har de nok historisk interesse, men ikke den samme politiske interesse som romanerne, der netop i kraft af deres udfoldede modsætninger står uforløste og dermed åbner op for en kritik, der er frugtbar.

Opgør med en visnet kvindetype

Ørkenvandring tager udgangspunkt i pigeopdragelsen, som den foregik i de bedste kredse omk. årh. skiftet. Pigeskolen, de overvågende tanter og hele den spinetagtige atmosfære, der tilstræbes, udleveres ironisk som nytteløs og deformerende. Pigernes reaktionsmønstre og protestforsøg holdes op mod hinanden, forskelligheder understreges af social baggrund og temperament for kalejdoskopisk at samles til en aklage mod de fælles indsnavrede livsvilkår. Det uddybes ved demonstrationen af opvækstens indflydelse på deres liv. Konsulinde Blondins Katarina får købt en greve med titel. Antonie prostituerer sig til de kulturradikale mænd. Elna bliver de første mange år skyggetante in spe, og Eleonora finder sig et standsmæssigt parti i det jyske. Forskellige skæbner, men alle karakteriseret ved fravær af kærlighed, selvrespekt og egentligt livsindhold.

Her drejer historien og bliver Eleonoras. Afmægtig på alle leder bliver hun

offer for mandens tiltagende sindssyge. Det leder frem mod indsigt og protest. Nye kvindeskikkelser samles omkring hende, da hun som fraskilt med fire børn må søge at klare for sig. De sætter sig op mod de ydmygelser Eleonoras liv er fuldt af, kræver retten til at vælge sit eget liv og søger sammen med Elna at hjælpe Eleonora. I romanens 1. udg. lykkes det ikke. Hendes mand som beskyttes af samfundets retsregler slår hende ihjel. Hendes offerstatus bliver total, og romanens anklage det samme. I 2. udgaven stryges slutningen, og Eleonora forlades, da hun undlader selvmordet for at samle alle sine kræfter om det ene: at få sine børn godt i vej. Anklagen modificeres, men den gennemgribende resignation, der er konsekvensen, afslører, at modsætningen mellem individ og samfund er total.

Den kvindelige stereotype

Opvækstafsnittet viser, hvordan bestemte fysiske og psykiske dispositioner fikseres i forbindelse med overdragelsen af et specifikt værdimønster, og hvordan bevidstheden dannes i overensstemmelse med den ønskede kønsrolleadfærd. Grosserer Glostrups blegsottige datter Elise er idealet, opdragerne holder frem for de unge piger, og hun er mønstret pigerne selv gør sig alle anstrengelser for at ligne:

»De stod begge fortabt i skønhedsglad Nyden - Eleonora kom til at huske, hvad Konsulinde Blondin engang havde sagt: »Elise Glostrup er en fuldendt fin kvinde, saa ætherisk at man aldrig rigtig ved om hun ikke svinder hen som Duft mellem ens fingre«. - Ja, Elise var vidunderlig! Det var ikke Ansigtet alene, der straaled som et slør af mathvide, skøre Taageperler, ogsaa Hænderne var Vidunderere af Finhed. Saa tynde og saa smalle og med en nuance i gulligt lignede de Tangenterne paa et gammelt, snørklet spinet. - Og saa var der desforuden noget usigeligt rørende, der førte Tanken hen paa et Barnelig, et lille Barn, der har græet sig til Døde og ligger resigneret hen«. s.56

Elise er karakteriseret ved skønhed, skrøbelighed, uskyldighed og barnlighed. Kategorier der kan samles i de styrende myter for de feminine værdier: passivitet, følsomhed og instinktiv væren. Hun sammenlignes med en duft, eksisterer så at sige ikke. Hun er et kønsløst objekt, der er tilstede uden at manifestere sig på nogen måde, og det er det ideelle ved hende: at være der som genstand for andres attrå uden krav i øvrigt. Det kvindeideal, hun repræsenterer, svarer meget godt til den stereotype Germaine Greer i 1970 skrev en best-seller om:

»Stereotypen er det evigt kvindelige. Hun er det seksuelle objekt som søges af alle mænd og kvinder. Hun er hverken han eller hunkøn, for der er som sådant intet sexuel ved hende. Det eneste der kræves af hende, er hendes eksistens.

Hun behøver ikke at give et positivt bevis på at hendes karakter er moralsk for hendes dyd forudsættes p.g.a. hendes skønhed og passivitet«. *Den kvindelige eunuk*, s.70

Dette luftige stereotype kvindebillede er det ideologiske aftryk af de borgerlige kvinders indskrænkede funktionsmuligheder omkring århundredeskiftet, da romanen tager sin begyndelse. Baggrunden for at netop dette kvindeideal søges fastholdt under socialisationsprocessen forklares i romanen i relation til pigernes klassetilhørsforhold. højborgerskabet afgrænser sig nedad ved at gøre naivitet og manglende praktisk sans til en dyd, mens småborgerskabet stræber ud over klassetilhørsforholdet ved at opdrage deres døtre efter samme læst:

»Hun huskede Fru Charlotte Frænkel, Elnas Moder, havde en Dag sagt om Sognefogeddatteren fra Jylland: Nej, hende inviterer vi sandelig ikke, man kan jo se på de Hænder, hun har vasket Gulve«. s.39

»Om hun troede, saadan en tosset Tøs, at de holdt hende i dyre skoler, for at hun skulle svine sig til med at lave Mad. - Ind til Fortepianoet med sig, troede hun at de havde købt Fortepiano i dyre domme for at hun skule sjoske i køkkenet. Og siddende over sine lektier, som hun ikke fattede et Muk af, hørte Eleonora Moderen skænde videre derude. - Hun skulle inte ha' sin Datter opdraget til at bestille noget Tjenestepigen kunne enhver blive, men hendes Datter var der kostet paa fordi hun skulle bli' Frøken«. s.36

Bestemt af hensigten bag opdragelsen: afsætning på det borgerlige ægteskabsmarked, orienteres pigerne mod nogle meget snævre og begrænsede opgaveområder. Som kvinder i kim skal de VÆRE - vare og seksualobjekt. Deres bevidsthedsformer bestemmes ikke i ringeste grad af arbejdsprocesser i samfundet og dårligt nok af arbejdsprocesserne i familien. Opdragelsen isolerer dem og gør dem til objekt.

Arbejde og uddannelse defineres som ukvindeligt. Men repressionen standser ikke her. Ethvert forsøg fra pigernes side på at udfolde sig efter deres natur og evner blokeres. Elna må ikke spille bold, Katarinas trodsige modeleren holdes skjult, og Eleonoras musik accepteres kun for såvidt den er sværmerisk og romantisk:

»Naar jeg tænker tilbage, ser jeg mig selv, mine Evner rettere sagt gemt hen i en lille snever, pyntelig Velopdragenhedsæske«. Katarina, s.310.

Den menneskelige degradering, der følger heraf, er der på forskellig måde peget på i teksten. Beskrivelsen af Elise som inkarnationen af det kvindelige kombineres flere steder med dødsassociationer, hvilket peger frem mod senere sygdom og død og viser forfatterens dom over idealet. Sygeligheden konkretiseres yderligere gennem tilpasningens perverse omkostninger for de unge Piger. Elnas »Dameagtige« ydre opnås ved lænker om hendes fod og tilsvarende hendes »Dameagtige« væsen ved lænker om hendes personlighed. Hun fastholdes i et mønster, hvor hendes oprindelige driftsbetonede udfoldelsestrang ikke accep-

teres, hvilket resulterer i en nervøs og frustreret kvinde:

»Elnas forfriskende Drengøjne, der i Barneaarene altid var glinsende af Lattartaarer, havde faaet noget dystert og tungt misfornøjet over sig. Den brune alvorlige farve gjorde det ikke bedre, og der var i dem noget, der ligesom laa paa Spring, abrupte udfald fangne bag en møjsommeligt beherskelse«. s.139

Elna, Eleonora, Antonie og Katarina alle beskrives de i et modsætningsforhold til kvindeidealets normer, og alle hindres de i et oprørsforsøg af opdragelsens repression.

Eleonoras tragedie

Eleonora fremstilles konsekvent som et offer, og hendes historie er indskrevet i sygdom og død. Bogens optakt slår tonen an, det er en sørgehymne, der binder Eleonoras skæbne bestemt af de kvindelige vilkår sammen med den synd, der hviler over Aggersgaardslægten. Som sådan er hendes historie bundet af et skæbneforløb, umuligt at ændre. Men den realistiske beskrivelse af hendes liv trænger det skæbnevangre tilbage og viser de sociale omstændigheder bag historien. Opdragelsen er determinerende. Af angst for at mangler i hendes opførsel skal føres tilbage på hendes lavere sociale herkomst, har hun nemlig i særlig grad behov for opdragernes accept. Også fordi hun ikke kan bruge sin egen mor, hvis raserianfald og sammenbrud står i diamentral modsætning til den lydefri idealitet. Det er umuligt for Eleonora at elske moderen, som hun ser som en hindring for alt det hun stræber efter, og det nærer hendes skyldfølelse. Resultatet er, at hun får et ekstremt behov for at skabe ro og harmoni omkring sig, være i venindernes trygge verden, sige behageligheder og glatte ud. Sådan bliver hun »Idealet uden Lyde«:

»Over hele hendes Fremtoning var der noget udsøgt, noget der mindede om slanke Sirbiskbuske i en Slotshave, noget tildannet Stilfuldt. Hendes Læbers lette bløde hvilen mod hinanden var tildannet efter den samme Regel, og den følsomme, beskedne Sagtmodighed i hendes Optræden stod i Harmoni dermed. Hun var behagelig velvoksen, og alligevel smidig og bøjelig, det tiltalte ham som Mand, forekom ham fint og kvindelig modstandsløst. . . I hendes Smil laa den mest redbonne Vilje til at gøre alle tilpas, saa godt som det lod sig gøre, en velbehagelig virkende Tjenstvillighed«. s.76

Myterne forklarer det sociale kvindeideals harmoniskabende evne, som slår igennem hos Eleonora, ud fra kvindens oprindelighed, hendes følelser og hendes krop. Romanen viser, hvordan Eleonora opfylder disse krav, fordi hun er et kunstprodukt, et resultat af beskæringer og fortrængninger. Det punkterer myten, sætter den postulerede natur overfor den realiserede unatur. Med den ideelle

vilje til at udslette sig selv for at lade sig forme af andre er Eleonora rustet dårligt bevidsthedsmæssigt, følelsesmæssigt og økonomisk til at leve et liv uden for det borgerlige ægteskab. Hun sætter heller ikke spørgsmålstegn ved om hun overhovedet vil gifte sig. Hun gifter sig - efter opdragelsens hensigt med en position:

»Hun saa dem allesammen for sig Elise, Elna, Katarina - hvad mon de vilde sige, hvis hun en Dag præsenterede den høje smukke Mand med det krøllede Haar og de stille Øjne som sin Forlovede, Sagfører Aggersgaard«. s. 93.

Eleonora bliver altså sagførerfrue i provinsen og standsmæssigt gift. Men ved at udstyre hende med en mand, der bliver sindsyg og ikke kan opfylde sine forsørgerpligter, ved at lade hendes liv ende i materiel og emotionel elendighed sætter Thit Jensen sagen på spidsen og afslører opdragelsens udsikre grundlag, kvindeidealets indskrænkethed og mytens falskhed:

»Ingen havde sagt til hende, at ogsaa til et Ægteskab skulle der sine bestemte egenskaber. Hun havde selvfølgelig ligesom alle de andre unge Piger hun kendte, troet, at det gjalt først om at *blive* gift og derpaa som en virkelig fin Kvinde lade sin Mand bære Læsset, og lade ham alene raade.

Det Program havde ikke rigtig holdt stik i hendes Ægteskab«. s.154.

Eleonora har intet kendskab til det samfund, hun lever i, og de juridiske forhold, det afstikker for en gift og fraskilt kvinde. Hun er bevidstløs ført ind under nogen betingelser, hun intet kender til og er derfor blevet objekt for sin ulykke. Gennem ægteskabet foretager hun en social derute, selv håbet om at give sine børn en »passende« opdragelse må hun opgive:

»Hun havde villet ofre Ellen en Tid - en Tid blot - dengang hun haabede at faa en beskeden forskolelæreindeplads. Men det Offer var gjort forgæves, og hun kunne ikke faa Ellen tilbage, hendes Kaar ville aldrig forbedre sig det saa hun i denne Nat«. s. 332.

Hendes kamp, som hun har de elendigste betingelser for at føre, er en kamp for at genoprette sit klassetilhørsforhold. Det er den autencitet, hun søger, og det er i forhold hertil hendes degraderede væren fremstilles. Men hendes tragedie består i, at hun ikke er i stand til at omsætte den bevidsthed, hun får om sin ulykke, i oprørs handling.

Et alternativ

Eleonoras tragedie understreger nødvendigheden af et andet og adækvat kvindeideal. Et sådant repræsenteres af den unge og kække tandlægestuderende Inge Nielsen, der flytter ind hos Eleonora, da hun som fraskilt må ernære sig som pensionatsværtinde:

»De unge Piger kom. Eleonora lukkede op og blev præsenteret, de smilte med en vis høflig Kammeratlighed og inde hos Inge slog de Aftenens Tone an med at le. De havde noget fast og færdigt i Tonen naar de sagde God-Aften, og de hængte selv deres Tøj op paa Knagerne, saadan som Folk, der er vant til at varte sig selv op. Cand. jur. Frøken Kornerup var stor og fast med tavse betraggende Øjne - disse moderne Kvindeøjne der ved saa meget og spiller saa lidt, Øjne der var bleven rolig af Kendskab«. s.287-88

Det er handlingen og arbejdet, der karakteriserer Inge Nielsen og hendes venner, der er selvstændige og aktivt vurderende i forhold til deres omverden. De er altså væsensforskellige fra det stereotype kvindeideal og repræsenterer værdier som pr. definition er maskuline: aktivitet, intellekt og dynamik. De betragter sig da også som samfundsmedlemmer og er økonomisk og følelsesmæssigt i stand til at begå sig i de offentlige udvekslingsfærer. Deres klasseintegritet har de i kraft af sig selv. Det giver dem selvbevidsthed. De er subjekter:

Alene det havde virket utoligt til at holde Kvinderne nede, at de aldrig havde kendt til at *tjene* noget selv og heller ikke *raade* over noget selv. Først det gav en følelsen af, at man betød noget, at man var Samfundsmedlem«. s. 255.

Kvindesituationens samfundsmæssige ændringer udtrykkes ved konfrontationen mellem de to generationers kvinder. I 1877 bliver Nielsine Nielsen som den første kvinde i Danmark student, men først efter systemskiftet gennemføres i 1903 en ny skolordning, der åbner mellemskolen, realen og gymnasiet for piger. Den er en følge af det kapitaliserede samfunds behov for en bedre kvalificeret arbejdsstyrke og følges bl.a. op af den offentlige sektors åbning for kvinder.

Dette skaber baggrunden for at forstå den producerende mandsidentitet og den reproducerende kvindeidentitet, der er en ideologisk konsekvens af den samfundsmæssige arbejdsdeling, som en undertrykkelsesform. Den erkendelse skriver Thit Jensen ud fra, og det får hende til at slutte op om DK's krav om ligestilling mellem mand og kvinde. Inge Nielsen med venner er derfor heller ikke alene bærere af nødvendige alternative kvindeverdier, de fremfører også krav om ændringer i den sekundære socialisationsproces. Pigerne skal i en tidlig alder orienteres mod samfundet, de skal have en uddannelse, og de skal have samme retslige stilling som mænd, gifte eller ugifte. Således indskrives romanen sig i den konkrete kvindekamp, og skulle læseren ikke være overbevist om det rimelige i kravene ud fra Eleonoras historie, så kan hun få de eksakte forhold tørt og kontant at tage stilling til. Og det får hun i form af et oplysende foredrag holdt af juristen Kornerup. Det er et æstetisk brud som romanskriveri betragtet, oplysende og ammunitionsgivende, hvis det ses som brugslitteratur.

Romanen agiterer for at kvinder skal være aktive over for deres livsvilkår, forkaste eksisterende muligheder og stille nye krav. De ægteskabelige retsforhold er en væsentlig anstødesten, der i familieretslige termer lyder:

»Lovgiveren gaar ud fra, at hustruen er Manden underodnet og skylder ham

lydighed. I Lovsproget kaldes han i forhold til hende Husbond ligesom i forhold til Børn og Tyende og benævnes hendes Væрге.

Manden bestemmer Familiens Opholdssted og indretningen af Husvæsenet, hvilken Hustruen er forpligtiget men ogsaa berettiget til at styre i overensstemmelse med hans Vilje«. J.H. Deutzen, Den danske Familieret 1899, s. 104.

Den underdanige position, som er indeholdt i ægteskabet er både skræmmende og uacceptabel for en selvstændig kvinde:

»Ægteskab - Molok - Huha « s.218.

lyder Inge Niensens kommentar. Hun forkaster ægteskabet til fordel for et selvstændigt liv som ugift og bliver exponent for den ny livsform, »Frikvindelivet«:

». . .den nye Lykkes bestaaende Værdi: det selvstændige Arbejde og den selvstændige Livsform - hvorfor Brandes være takket nu og i evighed Ammen«. s.255.

Inge Nielsen vælger fra, og også Eleonora kommer til det resultat at moderglæder kan købes for dyrt:

»Mere og mere forstod hun Inge, den smilende Inge, der haardnakket sagde nej. - Maaske den Dag kom, da Kvinderne gjorde Oprør mod Naturens 'Lov'. Og den ene Kvinde sagde jeg vil ikke, og den anden Kvinde sagde: jeg vil ikke. Og den tredje sagde: jeg føler ingen Kald, og den fjerde: hvorfor skal jeg, og den femte: jeg har andet at bestille, og den sjette: det morer mig ikke, og den syvende: jeg tør ikke. Da stod Samfundet der, det havde gjort det saa broget at ingen ville«. s. 338.

Hermed formuleres en protest mod de betingelser, samfundet afstikker for moderskabet, og de fremstår i romanen som indeholdt i retsreglerne for den gifte kvinde.

I det hele taget er protesten en væsentlig drivkraft og også bestemmende for det krav, som er bogens løsning på den undertrykte kvindesituation: retten til at vælge sit eget liv:

»I vor Tid gælder alle traditionelle Bestemmelser til Vandsbæk. Gaar det op for Kvinden, at hun kan leve behageligere uden Børn saa lad hende gøre det. To mennesker gifter sig vel for at gøre Livet lykkeligere for hinanden og ikke specielt for formere Verden.

Vor Tid hævder, at Livet er rigt paa Arter, og der er Plads for alle Arter, der ikke er direkte forbryderiske. Elskerinden sin Plads, Moderen sin, Arbejderinden sin. - Respekt for hver især«. s.297.

Inge Nielsen kræver plads til de kvindelige funktioner hver især og *adskilt*. Hun kræver retten til at vælge, og det vil først og fremmest sige vælge fra. Men et er at vælge fra noget andet at leve et liv på valgsituationens betingelser.

Frikvindelivets pris

Valgsituationens omkostninger udfoldes ikke, Inge Nielsen forlader Eleonoras pensionat og dermed romanens univers for at rejse til Paris som en fri kvinde. Men det liv indebærer ikke alene det hun vælger: selvstændighed, uddannelse og arbejde - det indebærer også savnet af det hun vælger fra: seksualitet, kærlighed og børn. Hendes kort fra Paris 'en Hilsen blot, Livet burde leves' er heller ingen jubel fra et entydigt positivt modbillede. Det dirrer af afsavn, og hendes liv fremstår derfor også som et problematisk forsøg på at få et meningsfyldt forhold til tilværelsen. At det må være sådan hænger sammen med det værdigrundlag hendes oprørsforsøg er indskrevet i og den samfundstolkning, der danner baggrund for forfatterens organiserig af romanens univers.

Sexualiteten

Opfattelsen af seksualiteten er central i den sammenhæng. Den viser på en gang romanens progressivitet i fastholdelsen af en kvindelig seksualitet på et tidspunkt, hvor det alvorligt diskuteredes om kvinder overhovedet havde en sådan, samtidig med at den regressivt afstikker grænser for den seksuelle udfoldelse. Progressiviteten kommer ind i protesten mod opdragelsens undertrykkelse af den kvindelige seksualitet, i opgøret med den barnlig blege Elise som symbolet for det rene og dydige kvindeideal, og i demonstrationen af idealets unatur for at følges op af beskrivelsen af kvindernes problematiske realisering af seksual-energien:

»Elna sad og saa bedrøvet paa Statuen. Det havde Antonie vist ikke tænkt sig, at hun skulle ende som Hetærestatue, forladt af gennembruddets Mænd, der løftede hende paa Fanestang og skrev Bøger om hende som den æra i kvindernes Udvikling«. s. 307-08

Antonie er den første, der vender sig mod opdragelsens victorianske køns-moral. Hendes oprør tager form efter Georg Brandes frisindsideologi, der kræver »Elskov for Elskovens skyld«. Men hun klarer sig ikke i tilværelsen. Hun går til grunde materielt og emotionelt. Denne beskrivelse af hende som offer er realistisk i forhold til den historiske situation. Men hendes offerstatus er ikke alene udtryk for, at hun er blevet brugt af de kulturradikale mænd, den er i lige så høj grad moralsk betinget, hvilket hænger sammen med opfattelsen af et frit drifts-liv som nedbrydende for en kvindes karakter overhovedet:

»Nu var man naaet til at forstaa at Synden var Ethisk. Antonie havde syndet, fordi hun havde stykket ud, forsjakret, borteskamonteret sin Aand og Sjæl for hver Dag der gik, til der ingenting var mere«. s. 308

Antonies negative oprør indskrives sig i det natur/kultur-system, som er bærende i Thit Jensens samfundstolkning. Drifterne opfattes som et farligt stykke natur, der skal styres og kultiveres. Den uahæmmede driftstilfredsstillelse er proletarisk, farlig og samfundsnedbrydende. Idealet er kulturmennesker, der har drifterne i behold, d.v.s. seksualiteten kombineret med forestillingen om »den eneste ene«. Parforholdets monogame karakter fastholdes og kærligheden gøres eksklusiv. Hermed cementeres de mystiske kvindefigurer ludder/madonna, og hvad dette rollepar repræsenterer værdi- som klasse-mæssigt. De regressivt grænser, der er indbygget i samfundstolkningens natur/kultur står i modsætning til det natur/kultur-opgør, som afvisningen af det kønsløse kvindebillede ledte frem til. Dette forhold forbliver uforløst, således at samfundstolkningens dominans bliver bestemmende for Inge Nielsens krav: »Elskerinden sin Plads, Moderen sin, Arbejderinden sin - Respekt for hver især«. Heri ligger et krav om adskildelse af seksualitet og forplantning, som er progressivt i en tid, hvor den kvindelige seksualitet totalt er underlagt forplantningen samtidig med at præventive midler er forbeholdt de meget få og meget rige. Men der ligger ingen tanke om seksualitetens adskildelse fra ægteskabet. Det drejer sig om elskerinden i ægtesengen. Helt i overensstemmelse hermed må Inge Nielsen af vise et forhold til Gram, fordi det indebærer et ægteskab, hvis vilkår hun ikke vil underlægges. Hendes valg af uddannelse og arbejde bygger på en afskæring, som er bevidst:

»Om hun turde paatage sig at fornægte et Kønsliv? Fornægte og fornægte - hun trak haanden til sig - nej, naturligvis ikke. Men. For at tilkendegive sin tilstedeværelse behøvede det Paavirkning. Bevidst. Nuvel, vidste man, at der var en Afgrund, og at Afgrunden drog, saa holdt man sig en lille miles Vej længere ude i Periferien end denne Dragen kunne naa«. s. 254.

Følgerne af et sådant bevidst driftsaffald fremstår ikke explicit i romanen. Inge Nielsen siger nej til Gram og tager til Paris, det lader sig gøre. Men modsat denne påstand kan man implicit i teksten læse om en kvinde, der kanalisere sine frustrationer ud i forestillinger om hvordan forbrydere skal behandles:

»Om man kunne faa det Individ af en Mand under Behandling - Inge drak vellystigt Luften ind gennem tilklemte Næsebor. - Faa skaffet ham en sund omgang Klø. Det var hendes Overbevisning, at Klø overfor Individder som Aggersgaard, var den eneste Maade, hvorpaa man kunne faa dem til at bestille noget. De havde tabt saa store Skaller af Kultur, at Behandlingsmaaden maatte staa i forhold dertil«. s.249.

Aggersgaard minder hende om en sort hund, hun var bange for som barn, og nu som dengang er hendes frygt sexuel ladet:

»Men dens Øjne. De var saa modbydelige. Og Aggersgaards var ligesaadan. Saa onde og saa mistroiske. Og med disse Pupiller, som altid gled for ens Blik - fra Øjenkrog til Øjenkrog - denne glidende skumle Pupil-Bevægelse henover det urent hvide i Øjet fik hende altid til at tænke paa Slanger, grønne Slanger,

der lydløst gled med gifttanden parat« s.250.

Sammenholdes det med hendes ønske om at straffe ham, og de sadistiske overtoner der kan læses deri, bliver det logisk, at det er hende der formulerer romanens syn paa klasserne og bestemmer historiens drivkraft som frygt:

»Gram smilte, lidt pædagogisk overbærende. Man var kommen over det princip at opdrage Samfundet med Frygt. Det var en forkert Vej at gaa, en Maade at udvikle Moral paa, som ikke stemmede med logikken.

Jo, saamnænd gjorde den saa, gnistrede Inge op. For den Vej var hele udviklingen gaaet. Frygt havde bygget Samfundet op. Frygt havde givet Lovene, som ikke var andet, og som aldrig betragtedes som andet end et gensidigt Forsikringsforetagende. Nu var samfundets Øverste kommen saa vidt i udviklingen, at *de* ikke behøvede Lovene, ikke behøvede Frygten for Straffen for deres handlinger, deres Moral var i sig selv udviklet nok til at afholde dem fra misgerninger. *Men* det nyttede ikke at løсне Baandene, før de mindre udviklede taalte løsere Tøjler. Se om vort Samfund frigav Ægteskabet, løste det af alle Lovens Baand, fordi de enkelte fint kultiverede Naturer kunne leve moralsk og ægteskabelig tro foruden. Samfundet vidste udemærket godt, at hele Underklassen, Mængden, behøvede Lovene over sig endnu«. s.289-90.

Denne angstprægede opdeling af verden i godt og ondt naturaliserer klassemodsætningerne i samfundet. Mennesker er principielt forskellige, normale og unormale og det legitimerer, at den liberalistiske ideologis krav om individuelle udfoldelsesmuligheder kappes af overfor sygelige, ukultiverede og proletariserede personer. Den seksualprægede angst for proletariatet sammen med kravet om en stærk statsmagt til erstatning for et blødsødent humanistisk samfund indeholder tydelige muligheder for en retfærdiggørelse af senere reaktionære bevægelser. Det psykosexuelle mønster, der aftegnes, afslører den seksuelle afskæring som uholdbar, og det leder frem mod spørgsmålstegn ved den expliciterede ideologi omkring ægteskabet.

Ægteskabet

Ingen af pigerne etablerer et lykkeligt ægteskab. Katarina fortrænger sine tilbøjeligheder for Zeidevitz og affinder sig med moderens greve. Det ægteskab er en karikatur. Eleonoras er en tragedie, og Elna må leve som uafsat, da Erik i lighed med flere af sine klassefæller foretrækker en tjenestepiges umiddelbare naturlighed. Således vises opdragelsen som en trussel for det ægteskab den entydigt er rettet imod. Hermed tager romanen fat på det misforhold der er mellem den borgerlige ideologis fremstilling af ægteskabet som identisk med lykkelig kærlighed og de ulykkelige ægteskaber, der leves. I ideologien ligger en undertrykkelse, fordi den kan bringe en illusion om, at mennesket lever efter de op-

stillede værdier. Men hvis den tages på ordet, da ligger der også spiren til et oprør. Således må Thit Jensen gøre op med de bestående tilstande i form af kvindeideal, opdragelse, uddannelse og retsforhold for at fjerne den iøjnespringende forudsætning for det ulykkelige ægteskab: det inautentiske og økonomisk betingede valg, der går forud. Herudfra postuleres det muligt at fastholde ideologien og realisere den.

Da Eleonora møder Aggersgaard, møder hun også Riis. Han vækker hende sexuelt, og som hun under opvæksten administrerede den påtrængende men forbudte seksualitet ved at spille og komponere, læs sublimere, sætter Riis og hans kærtegn nu en kunstnerisk proces igang i hende. Motivet hun komponerer over er Agnete og havmanden, og som Agnetes reaktion er Eleonoras dobbeltbundet. Hun ønsker manden og frygter ham samtidig:

»Og hun forstod ikke sig selv, anede bare noget besynderligt, hendes Hjerte slog langsomme, langsomme Slag, som om det døde. Hun kom uden at begribe hvordan, til at se for sig en lille overkælen Hjemmehund, der vrider sig paa gulvet, vigende og alligevel tiggende om Kærtegn«. s.84.

Hendes psykoseksuelle tilstand kan med Reich'ske termer karakteriseres som lystangst, og illustrerer klart den splittelse, som er resultatet af den seksualfor nægtende opdragelse. Eleonora oplever Riis som repræsentant for den seksuelle kærlighed og dermed som modsætning til Aggersgaards åndfuldhed:

»Saa Elna kunne jo nok forstaa, det var en ren sjælelig Forbindelse uden noget erotisk Element. . .

Elna samstemmede lidenskabeligt. Uden erotisk Element - selvfølgelig - det var det eneste en fin Kvinde værdigt. Hendes stolte Samsonfigur rejste sig fra Hoftene«. s.104.

Dualismen, der fungerer i Agnete og havmanden, dominerer kærlighedsopfattelsen, og som Agnete vælger kirken vælger Elenora Aggersgaard. Det er den ene side af sagen. Den anden er som nævnt, at Aggersgaard har en position som sagfører, hvad der også er kvinden værdigt, mens et liv med Riis vil være et liv med en fraskilt, hvad der er noget nær anstødeligt:

»Og der havde været Dage, hvor hun havde tænkt alvorligt over det. Men selvfølgelig ville hun ikke. En Fraskilt Fy! Alle Vegne, hvor hun som ung Pige var kommen, havde det at gifte sig med en fraskilt altid smagt en hel del af Uanstændighed«. s.126-27.

Eleonoras binding til opdragelsens værdisæt farver hendes oplevelse af den sanselighed Riis repræsenterer. Den bliver slibrig og truende. Først, da hun mange år senere har gjort op med sin opvækst, kan hun erkende karakteren af sine følelser:

»Hvorfor havde hun ikke villet? Hvorfor var hun ikke gaaet ærlig og redelig til Bunds i sig selv, tilstaaet klart at hendes Inderste var sanseløs, beruset Jubel, naar hun drømte om ham?«. s.207.

Det forklarer, hvorfor romanens tolkning omkring Riis svinger, og hvorfor Eleonoras ægteskab med Aggersgaard bliver ulykkeligt. Det skyldes kærlighedens fravær, og musikdrømmene er et billede herpå. De forsvinder under forlovelsen for kort at dukke op under visitten i København:

»Derude var Havmanden. - Han saa ind over Land og kaldet - kaldte - Musikken brusede, steg og faldt i en hjertegribende Klage. - Agnete kom ikke«. s.118.

Kompositionen peger mod begrænsningerne i forholdet. Eleonora opnår ingen sexuel tilfredsstillelse hos Aggersgaard, og deres samliv udvikler sig til voldtægt, et klart udtryk for dets degraderende karakter. Den ægteskabelige ulykke begrundes altså i manglen på det nødvendige værdigrundlag, den eksklusive kærlighed.

Ægteskabets alternative værdigrundlag, den eksklusive kærlighed med den lykkelige forening af natur og kultur, sexualitet og styring belyses i romanen gennem Elises forhold til Tonne og Elnas til Erik. På trods af at Elise er exponent for kvindestereotypens sygelighed, er hun den af pigerne der først realiserer et kærlighedsforhold. Det er et paradoks, der kommer til udtryk på det sproglige plan i beskrivelsen af den døende Elise:

»Hun saa op fra Pudens, hvor hendes lille Hoved laa, hun var saa paafaldende dejlig, over Ansigtet var der den ganske fine Rødme, der minder om det allerskæreste Aftenrøde. Et Rosaskær som om gennemsigtig hvid silke var trukken over en dybere rosa saa kun lige Farven anedes igennem. Og Øjnene var saa rene skinnende blaa, indfattede i randerne saa fint lyserøde som skaarne af den silkeblanke perlemorsbund i enkelte Muslingeskaller«. s.112.

Betagelsen i skildringen udtrykker dels en objektholdning, som står i modsætning til intentionen om at frigøre kvinden, dels forklarer den, at netop Elise finder kærligheden, Hun er den dejligste. Men hendes kærlighed til Tonne fortsættes af gode grunde ikke. Hun dør. Det viser som sagt dommen over kvindeidealet, men kan også læses som udtryk for, at forfatteren ikke selv har troet på dette parforhold som modbillede. Elises sygdom farver forholdet:

»Og det var som om de to havde levet sig sammen i et sygt men standhaftigt Ægteskab, klamrede sig til hinanden, levede af hinandens Haab«. s.112.

Alligevel fungerer det netop i kraft af sygdommen og døden som eksempel på kærlighedens forbindende karakter. Har man først fundet »den eneste ene« er man sammen ikke til døden skiller, men ud over denne i al evighed:

»Nej, de som holdt af hinanden skulle aldrig skilles, de var jo sammenbundne med selve Livets bærende Værdi: Kærligheden.

. . . Han havde kun denne ene Kærlighed, og han ville aldrig faa nogen anden, Kærligheden til den lille blege Pige, der i sine sidste Levedage hagede sin Sjæl fast i hans, ægtede ham i Liv og Død med hver en Gnist af sin udødelige Sjæl«. s.230-31.

Også Elnas forhold til Erik viser forestillingen om det splittede menneske, der heles i kærlighed. Som Elna vokser op, bliver hun nedbrudt af opdragelsens beskæringer, et »Kunstprodukt« uden funktion i livet, et »evigt Barn i Hjemmet« længe vraget af ham, hun altid har elsket. Men der er i hende en lille rest af modstand, som får næring af hans kærlighed, da den endelig erklæres. Ved hans hjælp gennemtrumfer hun at få et arbejde og vinder sit sunde selv tilbage. Erik er lovformelig gift med Bothilde, den tidligere tjenestepige, men denne driftsbetonede mesalliance forhindrer intet. Som kærligheden rækker ud over døden rækker den ud over verdslige forhold. Derfor kan den oplevelse af harmoni, som er forbundet med familierummet, etableres for Elna og Erik, mens de spiser frokost i hans og Bothildes hjem:

»Det slog Elna, hvor dette saa hjemligt, husligt, velborgerlig gift ud - det samme slog ham, deres Øjne mødtes, saa rakte han Haanden frem over bordet, hun lagde uvilkaarligt sin i hans, og de saa stille ind i hinandens Øjne«. s. 192.

Således lever postulatet om den mulige lykke i ægteskabet ud over romanens rammer. At Erik til slut, da Bothilde bliver ham utro, finder tiden inde til skilsmisse for at få sit egentlige ægteskab med Elna retsligt etableret, er underordnet. Det overordnede er karakteren af hans kærlighed til Elna:

»Bothilde, Bothilde, du haver været mig en utro Viv«.

»End du da Erik?«

Han kom hen og tog hende om Halsen- »har været en tro og dyderig Ægtefælle - mod dig«.

Men i modsætning til romanens centrale tema, den realistiske beskrivelse af det ulykkelige ægteskab så udfoldes disse »lykkelige ægteskaber« ikke, og det svækker deres funktion som modbilleder. I forholdet mellem Elise og Tonne går postulatet helt ned i den sproglige konjunktiv: »deres Ægteskab vilde være blevet det smukkeste«, og Elna og Erik beskrives ikke længere end til brylluppet, der hvor vanskelighederne begynder.

I den forbindelse er Aggersgaards novelle »Ørkenvandring« i romanen *Ørkenvandring* afgørende. Her kommer forfatteren nemlig til at tage springet og beskrive et kærlighedsforhold i en social realitet.

Novellens hensigt fremgår af sammehængen. Eleonora spiller, og hendes talent udtrykkes i beskrivelsen. Hun er i stand til at fange en situation, udbygge den og hæve den op på et højere plan. Den udfoldelse hindrer Aggersgaard først ved at afbryde spillet senere ved at sælge klaveret. Så kræver han, at hun skal høre på hans kunst. Hans manglende talent beskrives tilsvarende. Han er i stand til at fange en situation og udbygge den, men så falder det fra hinanden.

Aggersgaard skriver om to mennesker, Eleonora og Aggersgaard og kærligheden, der skal gøre det muligt for dem at hæve sig over hverdagen og sammen opleve en tilstand af harmoni. Men kvinden svigter, for hun lader sig forhindre

af alt, der er kærligheden uvedkommende: ægteskabets sociale krav. Og han frustreres, for alene er han ude af stand til at nå idealet. Under oplæsningen råber hverdagens krav på Eleonora. Tøj skal vaskes, børn skal passes, mælken koger. Men hun bliver siddende, interesseret, lyttende, tør ikke andet. Det er psykisk totur. Således fratægger Aggersgaard sig ansvar for ægteskabets fiasko, mens hele den øvrige roman viser det modsatte. Hans anklage forkastes og rammer ham selv. Karikaturen er tydelig.

Læses novellen løsrevet fra sin sammenhæng, handler den om to mennesker, der oplever den store kærlighed og har viljen til at realisere den:

»De saa ind i hinandes Øjne, og deres Øjne var dybe - dybe som om de hver for sig saa ind gennem Vidder af trofast af kærlighedsfuld Vilje til det gode.« s.164.

Men den lykkelige tilstand udebliver, for rammen om deres kærlighed, ægteskabet forhindrer det. I stedet for at være en beskyttelse mod omverdenen, en garanti for at den indre harmoniske tilstand kan etableres trækker ægteskabet de to parter ned, ødelægger deres engagement og hindrer deres kærlighed:

»Hun gik langsommere, hun kunne ikke følge med ham, hun holdt sig ved Ting som ikke kom deres fælles Vej noget ved. Hun forstod ikke Maalet, forstod ikke ham, brød sig ikke om det heller, men opholdt sig med taabelige og uvedkommende Spørgsmaal og Plagerier, om Mad og Penge og Børnesko og . . .« s.167.

Børnepasning, rengøring, arbejde og økonomiske problemer er nemlig en væsentlig del af ægteskabet, når det skal leves i det borgerlig samfund. Novellen viser altså, at parret kan beskrives som lykkelige så længe kærligheden og ægteskabets sociale forpligtelser holdes adskilt, så længe harmonien søges indenfor kærligheden som middel til på et indre plan at overvinde den splittelse, mennesket oplever i det borgerlige samfund. Men når ægteskabet er etableret, børnene født og arbejdsdelingen er en realitet bliver det umuligt at afstå fra i hvert tilfælde et forsøg på at beherske samfundets karakter indenfor dets egne rammer. Og det lader sig ikke gøre. Således øver novellen ideologikritik på romanen. Det harmoniske par som ideal i den borgerlige æstetik lader sig ikke udfolde i den borgerlige samfundstotalitet.

Modernaturen

Romanen ønsker ikke destomindre at fastholde ægteskabsmyten, hvilket har sin sammenhæng med opfattelsen af familie-mønstret og kønsrollernes dialektik.

Beskrivelsen af moderskabet tager udgangspunkt i svangerskabet. Her dan-

nes kimet til det forhold mellem mor og barn, der senere udfoldes utallige gange, altid inderligt, hengivent og opofrende fra begge sider:

»Det var ogsaa synd for hendes lille Pige, der havde begyndt at skribe saadan i de sidste Dage, hun kendte godt Fænomenet fra sine andre Børn, naar hun var ulykkelig eller forpint over noget og græd, saa resulterede det i at det spæde Barn skreg - om det nu var Mælken eller hvad det var? Første gang hun havde gjort den Erfaring havde det grebet hende som et halvt mystisk halt ophøjet Baand mellem Moder og Barn - og af den slags lønlige Baand var der mange«. s.201-02.

Via sit køn er Eleonora biologisk knyttet til barnet. Hendes kærlighed og omsorg for det er en naturlov af mystisk karakter, som hun instinktivt følger. Det er begrundelsen for, at hendes egentlige funktion består i af føde og opdrage barnet, et forhold der understreges som almengyldigt af Elnas erfaringer på Børnehjemmet:

»Og hun fortsatte lidt alvorligere, om Kvindens Modernatur. Hun saa det derude paa Børnehjemmet, om Mødrene havde bare en halv time saa kom de. Det var en Naturlov i dem selv, som de måtte lyde«. s.297.

Derfor er et af romanens krav enhver kvindes ret til at udføre sin moderfunktion under forsvarlige forhold. Og kan det ikke klares indenfor familien må samfundet træde til, men ikke før. Moderskabet forbindes med hustrurollen og knyttes til familien.

Som hos kvinden anslås mandens forhold til barnet under svangerskabet. Det er Aggersgaard ligegyldigt, han har ingen reproduktionstrang, han har drifter, men de retter sig mod kvinden, sexualiteten ikke mod faderskabet:

»Eleonora talte naturligvis om Barnet. - Drengen. Aggersgaard smilte. I hans Blik laa den venlige interesse folk kan have for andre Folks Sager, hans Haand laa med tydelig Udstraaing af Velvære paa hendes blottede Nakke«. s.128

Barnet interesserer ham ikke, heller ikke de forpligtigelser, det medfører. Det sidste vidner om hans karakterbrist og tiltagende sygdom, men mens han endnu må kaldes rask tilskrives han overhovedet intet forhold til børnene. Det opstår først som hans sygdom skrider frem, fordi han mishandler moderen og misligholder sine forpligtigelser som forsørger:

»Georg berusedes i sin mægtige Vrede, han fnøs Ordene ud med stor Ringagt. »Hva kommer du her efter, Mor har slet ikke raad til at give dig Kaffe, for hun skal »Forsørre« os. Og det skulle du, for du er en Mand, og en Mand skal forsørre sin Kone og sine Børn. Men du kan ingenting for du er bare en doven. . . en doven«. Han fandt ikke Ord stride nok og hakkede i det«. s.242.

Aggersgaard anklages fordi han svigter som forsørger, ikke fordi han svigter børnene følelsesmæssigt. Det understreges ved sammenligning med romanens anden far, den på alle måder noble og humane Erik. Han vises heller ikke sammen med sine børn. Det fremgår ikke om han er glad for dem, men Elna anty-

der, at hans forhold til dem ikke er godt. Det er imidlertid en bebrejdelse mod moderen Bothilde. Hun har ikke været den rette formidler af forholdet mellem far og børn:

»Jeg har i øvrigt aldrig syntes Erik, at dine Børn var for dig hvad de burde være, men jeg tror det havde været anderledes, hvis du havde haft dem med mig«. s.313.

Det biologiske fastholdes. Mandens faderhjerter er af en anden karakter end kvindens moderhjerter. Den intime kontakt opstår ikke spontant mellem far og barn, men må formidles af moderen. Hans placering som forsørger uden for familien er derfor logisk.

Nu giver den implicite læsning omkring seksualiteten imidlertid nogen sociale forklaringer på moderskabets altomfattende karakter for Eleonora. Igen under svangerskabet fremgår det, at processen opforstørres i betydning på grund af hendes ensomhed. Den seksualitet, som ikke kan forløses i samlivet med Aggersgaard, afledes til moderkærlighed. At det forholder sig sådan, bliver klart, da hun må ofre Ellen. Moderkærligheden kommer da til kort over for hendes sociale muligheder, og seksualiteten transformeres til dødsdrift. Havmanden den centrale figur fra hendes seksuelle fantasier skrifter funktion fra livets, elskerens favntag til dødens:

». . . derude boede Havmanden. . . Hun gav sig til at nikke og smaaahviske ud over Vandet - »ikke nu, jeg kommer ikke nu, men jeg kommer i aften, vil du saa tage imod mig?« . . . Og Søen svarede, hun hørte det som en fjern Musik. Den ville tage imod hende, naar Mørket kom, ville løfte sine sortblaa Bølger ganske lidt, ligesom svulme dem til en stor Mund skabt af den sorte Roses fløjlsagtige Blade. . .« s.341-42.

»Og alle de skønneste Melodier som fra Begyndelsen var i dig, som det var din Bestemmelse at løse ud, men som du aldrig naaede længere end til at ane, dem skal du faa at høre. Og saa skal du smile - og det Smil er som Verdens skønneste boble der brister, som den glimtende Draabe, der falder fra Aaren og gaar tilbage til Havet. . .« s.343.

Men hendes længsel mod døden, mod intetheden, mod den orgastiske spændingsudløsning afbrydes ved tanken om de andre børn. Dødsdriften kommer til kort overfor moderfølelsen. Denne overlevelse fremstår imidlertid som problematisk, fordi den er ensbetydende med en gennemgribende resignation over for alle krav til livet ud over dette ene at opfylde sin funktion som mor:

»Endnu en Gang maatte hun se at tage sig sammen, faa alle Kræfterne igang. Maatte først og fremmest se at blive lige saa haardhændet som det Samfund, hun levede i, se at faa kastet alt uvæsentligt bort. Ikke for en Nød udover det væsentlige. Udover dette ene: hvad der kunne betale sig og hvad ikke, hvad der var til Gavn for hendes børns Fremtid og hvad ikke. Nu gjalt det koldblodigt at tage Afsked med al Livets skønhed. For Skønhed var uvæsentligt. Hun maatte

ikke se Farver hun maaatte ikke høre Toner mere, hun maatte forhærde sine Sanser for indtryk og gaa Vejen ret frem. Ingen Svinkeærinder til venstre, hvor en blodigrød Pelagonie straaede bag et klart Glas, eller til Højre hvor en fin og dirrende tone. . .« s.346-47.

Eleonoras overleven er problematisk, men det hindrer ikke at den samtidig er heroisk og derved medvirkende til at idealisere de masokistiske træk i modernaturen. Igen kan en drejning af Aggersgaards rablende udgydelser sætte tingene i perspektiv. Han har faktisk i sit forsvar for egen faderlig uansvarlighed fat i den sexualtransformering, der sætter sig igennem i det masokistiske moderdyr, hvilket understreges af beskrivelsen af Eleonora efter besøget på Ellens børnehjem: »Det var atter et Bevis.

Hvor der altsaa var fire Børn, der blev de Moderen en Rygstiver, ham brød de ned. Fordi det for den ene var Unatur, for den anden Natur. . . De var som to druknende i Livets Flod, ad en klippevæg kradsede hun sig op, fordi otte Barnehænder klamrede sig til hende, - han druknede under Anstrengelsen for at sparke dem af.

Hvorfor lod ikke Samfundt hende mase med dem alene. Hos hende laa altid Dyret gemt, parat til at kaste Kløerne i den, der ville fortrædige Ungen, eller styrte sig i Støvet til Værn for sit Afkom, blindt i naturlig Rasen, i uimodstaaelig Drift«. s.281-82.

»Hun blev siddende op i Sengen med Haanden knyttet over Struben, vendte og drejede sit Hoved og saa ud i Mørket. Og hun fik en vild, afsindig Lyst til at gaa til Ellen nu. Staa op af sin Seng og gaa paa nøgne Fødder ud i Vinteren, gaa den lange Vej gennem Skov og Hegn, gaa og gaa, med fremstrakt Hoved, stirrende frem. Hun saa det svimlende - saa Skovene, hun om Dagene havde passeret, saa fredelige Folk komme kørende i Natten og forfærdes ved at møde en Skikkelse, en Kvinde med flagrende Særk og nøgne røde Fødder. - »I tror, det er et Spøgelse, I ser, men det er er Moder, der henter sit Barn«. s.334.

Modernaturen fungerer altså også som en ideologisk omskrivning af en masokistisk seksualstruktur. D.v.s. at der i romanen både er et krav om en selvstændig kvindelig seksualitet og en angst for den.

Dette underliggende og komplicerede forhold indeholder en del af forklaringen på, at Eleonoras problemer med at få moder- og arbejdsfunktionerne forenet ikke angribes som en generel modsigelse mellem kvindens rolle i familien over for hendes rolle i samfundet, men hele tiden ses som udslag af en usolidarisk mand og en usolidarisk lovgivning. At hun har store kunstneriske evner, som ikke udvikles og omsættes i et arbejde, at hun må opgive en lærerindeuddannelse, fordi det ikke kan kombineres med at forsørge børnene, er ikke det egentlige problem i forhold til Eleonora som individ. Den overordnede ulykke består i, at manglen på uddannelse hindrer hende i at udfolde sin moderrolle i det øjeblik manden svigter. Det ideologiske mønster omkring kvindens plads i familien, et

uforgængeligt og ubrydeligt hele tegner sig smukt.

Inge Nielsen gennemskuer ikke disse forhold. Hendes valg af frikvindelivet fungerer indenfor romanens opstilling af modsætninger som et nødvendigt og i skæret af Eleonoras elendighed positivt oprør mod kvindeundertrykkelsen. Men læst ind det værdigrundlag, der styrer romanens univers bliver det klart at hendes valg ikke er ensbetydende med frihed, men med undertrykkelse. Hun afskæres fra nogen funktioner, hun per definition er ét med. Det vil uvægerligt sætte sig spor ikke bare i frustrationer, men også i en identitetskrise. En konflikt fortsættelsen af forfatterskabet fremtil 1925 skrives omkring.

Konklusion

Romanen er skrevet som led i en kamp for at løse op for de undertykkelsesmekanismer i kvindesituationen, der har udspring i misforholdet mellem kvindeidealet og de sociale muligheder. Alligevel kommer den til at formidle et dobbelt kvindebillede og nogen modsatrettede krav til sine læsere: arbejds kvalificering versus orientering mod ægteskabet. Begge dele er på dette tidspunkt kapitalfunktionelle og modsvares af DK.s dobbeltstrategi om retten til uddannelse samtidig med fastholdelsen af den private reproduktion.

Men de splittede kvindeforestillinger er ikke bare kapitalprogressive, de er flertydige udtryk for et liberalistisk samfunds afmagt og som sådan indskrevet i en større ideologisk og historisk specifik kamp. Nu duer det ikke skematisk, at overføre den ene afmagtperiodes figurdannelser på den anden, så derfor løser romanen heller ikke entydigt op for en forståelse af de modsætninger, der er bestemmende for kvindesituationen i dag. Alligevel giver den væsentlige muligheder for at komme rundt om nogle elementers særlig komplicerede karakter. Kvindens psykologiske modernatur er for eksempel en størrelse, der ikke er let at gøre op med. Den er ikke ligedan i dag som dengang, men indeholder væsentlige reminiscenser, som er værd at kende også i deres historisk specifikke form, hvis opgøret skal føre nogen vegne.

Samtidig er bogen et bevis på det utilstrækkelige i oprøret mod et passivt kvindebillede, og et lærestykke i, hvordan afskæring i selvstændighedens navn kan føre til reaktion og afmagt. Det peger på nødvendigheden af at formulere nye krav og andre strategier. Som helhed viser romanen med alle dens kvindefigurer spejlende hinandens frustrationer, at kvinder må foretage et mere omfattende opgør med traditionelle følelser over for arbejde, mand og børn, hvis de skal blive selvstændige og stærke. Og her er det vigtigt at fastholde alle relationer: kvinde - arbejde, kvinde - kvinde, kvinde - mand og kvinde - barn som væsentlige dele af et kvindeliv. Det er forudsætningen for at blive en kvin-

de, der lever med alle dele selvfølgelig forbundet i stedet for som Inge Nielsen at skære hovedet fra kroppen. Samtidig er det en udfordring til fantasien, for tingene må sættes sammen i et nyt mønster og med omdefinert indhold, når der skal være plads til det hele. Således demonstrerer bogen omformningens nødvendighed for at nå frem til bagvedliggende muligheder, det kvindelige potentiale, og deri ligger dens brugsværdi for Monique og andre, der står midt i den proces, det er at forme en ny kvindeidentitet.

Litteratur

Thit Jensen: Det som bør dø, Kvinden og Samfundet nr.6, 23.aarg. 1907.

Thit Jensen: *Hvorfra? - Hvorhen?*, 1950.

Thit Jensen: *Ørkenvandring*, 1907.

Anna Brosbøll, en anmeldelse, Kvinden og Samfundet nr.9, 23.aarg. 1907.

Birgitte Borgen: *Thit Jensens samfundsengagement*, 1976.

J.H. Deutzen: *Den danske Familieret*, 1899.

Susanne Fabricius: Efterskrift til *Gerd*, 1975.

Germaine Greer: *Den kvindelige Eunuk*, 1970.

Mette Iversen, Lisbet Møller Jensen, Marianne Pittelkow, Karen Skovbjerg: *Et borgerligt kvindeoprør*, duplikat 1973.

Lisbet Møller Jensen: *Roser og Lauerbær*, 1978.

Jette Lundbo Levy: *De knuste spejle*, 1976.

Kvinder nr. 2, 1975.

Georg Lukacs: »Den harmoniska människan som ideal i den borgerliga estetiken« in *Marxistiska litteraturanalyser* v. Kurt Aspelin, 1970.

Wilhelm Reich: *Orgasmens funktion*, 1971.

Pil Dahlerup: »Knust mellem klasser«, *Ka' kvinder læse*, 1974.